

סימן ה [כו ע"א]

הקדמה

במשנתנו שנינו: "הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים - הרי זו תמורת עולה, דברי רבי מאיר. אמר רבי יוסי: אם לכן נתכין תחלה, הואיל ואי אפשר לקרות ב' שמות כאחת - דבריו קיימים. ואם משאמר תמורת עולה נמלך ואמר תמורת שלמים - הרי זו תמורת עולה". ר' יצחק בר יוסף חידש בשם ר' יוחנן כי באומר 'תחול זו ואחר כך תחול זו', הרי לדברי הכל חל רק דיבורו הראשון. ובאומר 'לא תחול זו אא"כ חלתה זו', לדברי הכל חלות שתי הקדושות. ומחלוקת התנאים נאמרה רק באופן המובא במשנתנו, הלא הוא באומר "הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים".

הגמרא ממשיכה ומבארת את דברי ר' מאיר ור' יוסי לפי שיטת ר' יוחנן:

--- ראה בעמוד הבא ---

מקורות הלשוניות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוס', פירוש המשניות לרמב"ם. בכתבי היד: כל כתבי היד. [ראה בגוף הסימן לגבי הלשון הנוספת בכת"י מינכן].

מקורות הלשון השניה: בראשונים: תשובות רבינו מיימון סימן ה. [מעניין שהרמב"ם לא גרס כאביו, ואפשר ששניהם גרסו את שתי הלשונות אלא שכל אחד ציטט לשון שונה].

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות ג.

לשון ראשונה

ר' מאיר⁵⁵⁵ סבר מדהוה ליה למימר תמורת עולה ושלמים ואמר תמורת עולה תמורת שלמים הויא ליה⁵⁵⁶ כאומר תחול זו ואח"כ תחול זו ותפוס לשון ראשון⁵⁵⁷, ורבי יוסי סבר⁵⁵⁸ אי אמר⁵⁵⁹ תמורת עולה ושלמים הוה אמינא קדושה ואינה קריבה קמ"ל.

לשון שניה

[דר' מאיר סבר האי גברא דאמר⁵⁶⁰ תמורת עולה תמורת שלמים]⁵⁶¹ מיהדר קא הדר ביה מתמורת עולה לתמורת שלמים והואיל וכך תפוס תחלת דבריו תמורת עולה. ור' יוסי סבר הדין גברא הוא דקא טעי דסבר אי לאו אמינא תמורה (של) [על]⁵⁶² עולה [ו]על⁵⁶³ שלמים לא תפסה תמורה דתרווייהו ומשום הכי הוא דאמר תמורת עולה (ו)תמורת⁵⁶⁴ שלמים. אלא בדין הוא דתמורת עולה ושלמים בעי דנימא⁵⁶⁵ והואיל וכך⁵⁶⁶ בדקינן ליה אי אמר מיהדר הוא דאהדרי בי תפוס לשון ראשון ואי אמר לתמורת שניהם דבריו קיימין⁵⁶⁷.

והתניא⁵⁶⁸ הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים הכל⁵⁶⁹ תמורת עולה דברי ר"מ וחכמים אומרים תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי הציה תמורת עולה ובדמי הציה תמורת שלמים ר' יוסי אומר יבדק אם אמר לכך נתכוונתי אלא שלא הייתי יכול לקרות (שני)⁵⁷⁰ שמות כאחד דבריו קיימין אם אמר משקריתי שם לראשון חזרתי וקריתי שם לשני אין דבריו האחרונים כלום. ר' יוסי היינו רבנן

כולה ר' יוסי קתני לה. ל"א: הא קמ"ל (דאמ') [דמאן]⁵⁷¹ חכמים ר' יוסי.

⁵⁵⁵ ר' מאיר. "ור' מאיר": דפו"ר. "דר' מאיר": דפו"ח.

⁵⁵⁶ הויא ליה. 'הוה': מ.

⁵⁵⁷ ואח"כ... ראשון. חסר: דפו"ר. בדפו"ח השלימו רק "ואח"כ תחול זו", ואכן תיבות אלו יכולות להשמט בטה"ד.

⁵⁵⁸ ורבי יוסי סבר. "ורבי יוסי א'מר לך קסבר": מ.

⁵⁵⁹ אי אמר. על פי הדפוס ורגמ"ה. 'אי אמינא': רש"י. בכת"י מינכן קיימות נוסחאות שונות, ראה פירוט בגוף הסימן.

⁵⁶⁰ האי גברא דאמר. 'מדאיתבעי ליה למימר': תשובת רבינו מיימון. בתשובה שם מועתקת פיסקה שלימה מן הגמרא [עד והתניא]. ציטטנו רק את השינויים החשובים, שכן לא ניתן לדעת אם ציטט מהנוסח שלפניו במדוייק או בעיבוד לשון כדרך הראשונים.

⁵⁶¹ השלמה על פי רש"י.

⁵⁶² תיקון בגליון שטמ"ק ב. הנוסח המקורי בשטמ"ק ב הינו 'תמורת' במקום תמורה, ואף נוסח זה תוקן בגליון כתה"י.

עין התיקון מופיע בנוסח שבתשובת רבינו מיימון: "תמורה על עולה תמורה על שלמים".

⁵⁶³ תיקון בתוך כת"י ב כנ"ל.

⁵⁶⁴ התיקון על פי תשובת רבינו מיימון, וכצ"ל.

⁵⁶⁵ דנימא. בתשובת רבינו מיימון: 'למימר'.

⁵⁶⁶ וכן. 'וכך': רבינו מיימון.

⁵⁶⁷ רבינו מיימון סיים: "הלכה כר' יוסי", ולא ברור בהמשך דבריו האם התיבות המזכרות הינן מדבריו או מגירסתו בגמרא.

⁵⁶⁸ והתניא. פירש רש"י: "והתניא – בניחותא, דפלוגתייהו בהכי".

⁵⁶⁹ הכל. בגליון שטמ"ק ב תוקן 'הרי זו'.

⁵⁷⁰ שני. בגליון כת"י ב תיקן 'שתי'.

⁵⁷¹ תיקון בכת"י ב, כתב על גבי כתב.

פירוש הלשוניות

עיקר הסוגיה

הגמרא מבארת [לפי שיטת ר' יוחנן] את מחלוקתם של ר' מאיר ור' יוסי לגבי האומר 'הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים': ר' מאיר סובר כי מכיוון שלא אמר הממיר 'תמורת עולה ושלמים', אלא 'תמורת עולה תמורת שלמים', מוכח כי אין כוונתו שיחולו שתי הקדושות יחד. בשל כך פסק ר' מאיר כי חלה תמורת עולה בלבד. ר' יוסי סובר כי הממיר התכוון שיחולו שתי הקדושות יחד, ונמנע הממיר מלומר 'תמורת עולה תמורת שלמים', מחמת שרצה שתחול קדושת עולה שלמה וקדושת שלמים שלמה, ולא שתחול מכל מין רק חצי קדושה.

החילופים בין הלשוניות

קיימים מספר חילופים בין הלשוניות, ואלו העיקריים שבהם:

[א]. הסבר דברי ר' מאיר: האומר 'הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים', לדעת ר' מאיר חלה רק תמורת עולה. **בלשון הראשונה** נאמר כי לדעת ר' מאיר דנים את הממיר כאומר תחול תמורת עולה ואחר כך תחול תמורת שלמים. **בלשון השניה** נאמר כי לדעת ר' מאיר הממיר חזר בו בתוך דבריו, בתחילה התכוון לתמורת עולה ואחר כך התכוון לתמורת שלמים. על כן חל רק דיבורו הראשון – תמורת עולה⁵⁷².

סוגייתנו מופיעה אף במסכת זבחים (ל ע"ב), ושם מפורש כלשון השניה: "רבי מאיר סבר, מדהוה ליה למימר תמורת עולה ושלמים ואמר תמורת עולה תמורת שלמים, שמע מינה מיהדר קא הדר ביה".

[ב]. הסבר דברי ר' יוסי: הממיר נקט 'הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים', ולא 'הרי זו תמורת עולה ושלמים'. לדעת ר' יוסי נקט כך הממיר בכדי שתחול קדושה שלמה מכל סוג קדושה, ולא רק חצי קדושה. מה ההבדל בין שתי קדושות לבין שתי חצאי קדושות? **בלשון הראשונה** נאמר כי אם יחולו שתי חצאי קדושות לא ניתן להקריב את התמורה, והממיר סבור כי אם יחיל שתי קדושות שלמות כן יתאפשר להקריב את התמורה. [אכן האמת היא שבין כה וכה אי אפשר להקריב את התמורה]. **בלשון השניה** נאמר כי הממיר סבור [בטעות] שאם יחיל שתי חצאי קדושות לא יחולו הקדושות כלל, ולפיכך מחיל שתי קדושות שלמות.

סוגייתנו מופיעה גם במסכת זבחים, ושם נאמר בסגנון שלישי המתאים לשתי הלשוניות: "ור' יוסי - אי אמר תמורת עולה ושלמים, הוה אמינא פלגא תמורת עולה ופלגא תמורת שלמים. להכי אמר תמורת עולה תמורת שלמים, למימרא דכולה עולה וכולה שלמים הויא". רש"י שם נקט כלשון הראשונה בסוגייתנו.

[ג]. המשך הסוגיה: **בלשון השניה** קיים המשך לסוגיה. שם הובא כי לשיטת ר' יוסי עדיין קיימת הטענה מפני מה לא נקט הממיר 'הרי זו תמורת עולה ושלמים', וזהו הטעם לדינו של ר' יוסי במשנה המצריך לבדוק שמא הממיר התכוון לחזור בו. בנוסף הביאה הגמרא ראייה מברייטא שהובאה בה דברי ר' מאיר, דברי חכמים ודברי ר' יוסי. הברייטא זהה למדי לדברי ר' מאיר ור' יוסי במשנתנו, ולא ברור מה הסיקה הגמרא מתוך הברייטא.

לבסוף דנה הגמרא בפירוש הברייטא עצמה שהוזכרו בה דברי חכמים ולאחריהם דברי ר' יוסי, בשעה שדברי ר' יוסי תואמים לדברי חכמים. הגמרא תירצה זאת בשתי לשונות: לשון ראשונה – 'כולה ר' יוסי קתני לה'. לשון שניה – 'הא קמ"ל דמאן חכמים ר' יוסי'. כמדומה שדווקא הלשון השניה מתאימה לסגנון הרגיל בש"ס. ראה מקבילות - יבמות יד ע"ב, סז ע"ב, חולין קלז ע"א, ואף בהמשך סוגייתנו.

הסוגיה הבאה

לאחר הסוגיה הנוכחית מצוטטת ברייתא המוסרת מחלוקת נוספת בין ר' מאיר לחכמים לגבי האומר 'בהמה זו חציה תמורת עולה וחציה תמורת שלמים'. בנוסח הרווח מובאת הברייטא בשם 'תנו רבנן', אולם שטמ"ק ב ציין כי בספרים אחרים הברייטא מובאת בשם 'תניא אידך'. נראה כי נוסח 'ספרים

⁵⁷² מתגובתו של ר' יוסי לר' מאיר משמע קצת כלשון השניה. שכן ר' יוסי במשנתנו מגיב על חומרנו של ר' מאיר ומחלק בין מקרה שהתכוון הממיר להחיל את שתי הקדושות ובין מקרה שהתכוון להחיל תמורת עולה ונמלך להחיל תמורת שלמים. משמע כי ר' מאיר סובר שבכל אופן הרי הממיר נידון כנמלך.

אחרים' תואם לנוסח 'לישנא אחרינא' שבסוגייתנו. שכן, רק לאחר שצוטטה בסוגייתנו – בלישנא אחרינא - ברייתא אחת, שייך לצטט את הברייתא הבאה בשם 'תניא אידך'.

מהנוסח 'תניא אידך' מוכח שב'לישנא אחרינא' צוטטו שתי הברייתות בזו אחר זו, שלא כדברי רזנטל (ע' 329) שהבין כי הברייתא המצוטטת בלשון השניה באה להחליף את הברייתא המצוטטת בלשון הראשונה⁵⁷³. מאידך, הדמיון שבין הברייתות וההקבלה בסוגיית הגמרא בסיום כל אחת מן הברייתות עשוי להראות כדברי רזנטל שהברייתא וסוגייתה שבלשון השניה הינן מהדורה מקבילה לחברותיהן שבלשון הראשונה. אפשר שבאמת כך השתלשלו העניינים: בתחילה היו שתי מהדורות שבכל אחת צוטטה ברייתא אחת עם סוגיית הגמרא עליה, לאחר מכן חדרה לתוך הלשון השניה הברייתא עם סוגייתה מן הלשון הראשונה, ובשלב זה הברייתא שחדרה נותרה עדיין עם כותרתה המקורית 'תנו רבנן'⁵⁷⁴, ובשלב האחרון תוקנה הכותרת לביטוי 'תניא אידך', כשיפור לשון וכהקבלה ל'תניא אידך' שבהמשך הגמרא.

ולאחר הכל, חובה להבדיל בין עובדות ובין השערות. עובדה היא שבלשון הראשונה צוטטה ברייתא אחת, עובדה היא שהיה קיים נוסח של הלשון השניה שצוטטו בו שתי הברייתות⁵⁷⁵, והשערה היא שהיה קיים נוסח של הלשון השניה שצוטטה בו רק הברייתא המיוחדת ללשון השניה.

דברי רגמ"ה בענייננו אינם בהירים. רגמ"ה מפרש את הסוגיה הראשונה על שתי לשונותיה כאשר הלשון השניה מצטטת את הברייתא 'תמורת עולה תמורת שלמים', כנוסח השטמ"ק. לאחר מכן מביא רגמ"ה 'לתנו רבנן' את הברייתא 'חציה תמורת עולה וחציה תמורת שלמים', כאשר לא ברור אם כוונתו להמשיך את הלשון השניה או לחזור ללשון הראשונה. את הברייתא וסוגייתה פירש רגמ"ה בכתבו: "הילוכה כברייתא דלעיל דחכמים היינו ר' יוסי, אלא שמקצר הברייתא". מכך שמציין 'ברייתא דלעיל' משמע לכאורה כי בלישנא אחרינא שלפניו היו קיימות שתי הברייתות. התיבות 'אלא שמקצר הברייתא' כנראה מתייחסות לקיצור שבסוף דברי ר' יוסי: בברייתא הראשונה [שבלשון השניה] שנינו: "ר' יוסי אומר יבדק אם אמר לכך נתכוונתי אלא שלא הייתי יכול לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין. אם אמר משקריתי שם לראשון חזרתי וקריתי שם לשני אין דבריו האחרונים כלום". ואילו בברייתא השניה [שבשתי הלשונות] שנינו: "אם לכך נתכוון מתחלה הואיל וא"א להוציא שני שמות כאחת דבריו קיימין". ייתכן שכוונת רגמ"ה לומר שהברייתא השניה במקורה הייתה ארוכה יותר, אלא שקיצרוה מחמת שסמכו על הברייתא הראשונה. אם כנים הדברים, יש לתמוה מדוע גם בלשון הראשונה שמביאה רק את הברייתא השניה מופיעה ברייתא זו בקצרה.

אי אמר / אי אמינא

בלשון הראשונה למדנו כך: "ורבי יוסי סבר אי אמר תמורת עולה ושלמים הוה אמינא קדושה ואינה קריבה קמ"ל".

נחלקו הגרסאות האם לגרוס "אי אמר" או "אי אמינא". הדפוס ורגמ"ה גורסים 'אי אמר', ולנוסחתם יש לפסק: "ור' יוסי סבר, אי אמר...". רש"י גורס 'אי אמינא', ולנוסחתו יש לפסק: "ור' יוסי, סבר [-הממיר] אי אמינא...", כפי שהדגיש רש"י עצמו.

ברוב כתיבי היד אין הוכחה לנידונו שכן שנים מהם קיצרו את התיבה "אמינא" / "אמר", וכתבו רק "אמ" או "א", וכתב היד השלישי [21] גרס בשיבוש "אמרת".

בכתי"י מינכן מופיעה נוסחה חדשה: "ורבי יוסי אמר לך סבר אי אמינא תמורת עולה ושלמים הוה אמינא קדושה ואינה קריבה קמ"ל". נוסח זה גורס "אמינא" כרש"י, אלא שהוסיף את התיבות 'אמר לך' כתוספת ביאור, והדעת נותנת שזו תוספת על פי פירוש רש"י.

⁵⁷³ רזנטל ציטט את הסוגיה הנוכחית כמקור לכך שכל אחת ממהדורות מסכת תמורה השתמשה כאן בקובץ ברייתות שונה.

⁵⁷⁴ כפי שמוכח מכך שרק 'ס"א' שבשטמ"ק גרסו 'תניא אידך', וראה בסמוך לגבי נוסח רגמ"ה.

⁵⁷⁵ כמוכח מ'ס"א' שבשטמ"ק.

בכת"י מינכן הובא נוסח נוסף בשם 'ל"א' [ללא שייכות ללישנא אחרינא המרכזית בסוגייתנו⁵⁷⁶], הגורס כך: "ר' יוסי סבר אי אמ' תמורת עולה ושלמי' הוה אמינ' קדוש' דקריבה קמ"ל". נוסח זה קרוב לנוסח הרגיל בכך שאינו גורס 'אמר לך', ומחמת הקיצור "אי אמ'" לא התחוויר האם נוסח זה גרס 'אי אמר' או 'אי אמינא'. בל"א הנוכחית קיימת טעות בכך שכתוב 'דקריבה' במקום 'ואינה קריבה'.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה לדינא בין הלשונות.

---

⁵⁷⁶ יש מקום לשער כי העובדה שבסוגייתנו הובאה לישנא אחרינא ברש"י ולא בגמרא גרמה לסופר לנסות לשחזר את הלישנא אחרינא, ולכן הציג כשינוי לשונות את שינוי הנוסחאות שהכיר. אם כי אין קשר בין הנוסח השני ובין הדברים המובאים ברש"י בשם לישנא אחרינא.

סימן ו [כו ע"ב]

הקדמה

במשנתנו שנינו לגבי קדשי מזבח: "הרי זו תחת זו, תמורת זו, חליפת זו - הרי זו תמורה. זו מחוללת על זו - אין זו תמורה". מוכח כי הביטוי 'זו תחת זו' מקביל לביטוי 'זו תמורת זו'. מקשה הגמרא מברייתא ששנינו בה לגבי קדשי בדק הבית: "אמר חליפת זו תמורת זו - לא אמר כלום, תחת זו מחוללת על זו - דבריו קיימין". כעת תסיים הגמרא את קושייתה על ידי שתוכיח מן הברייתא כי הביטוי 'זו תחת זו' אינו מקביל לביטוי 'זו תמורת זו'.

ואלו דברי הגמרא:

לשון ראשונה

ואי סלקא דעתך⁵⁷⁷ לישנא דאתפוס
הוא⁵⁷⁸ מאי שנא רישא ומאי שנא
סיפא.

לשון שניה

קדשי בדק הבית מי תפסן פדיונן
והתניא קרבן יצאו קדשי בדק הבית
שאינן קרבן.

מקורות הלשוניות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות ז.

⁵⁷⁷ ואי סלקא דעתך. נוסף 'דתחת': מ.

⁵⁷⁸ דאתפוס הוא. 'דאיתפוס היא': דפוס. בפל בטעות 'דאתפוס הוא'.

פירוש הלשונות

בלשון הראשונה מוכיחה הגמרא מכך שבברייתא נאמר בפירוש לגבי קדשי בדק הבית כי דין האומר 'זו תחת זו' אינו מקביל לביטוי 'זו תמורת זו'. **בלשון השניה** מוכיחה הגמרא מן הדין שנאמר בברייתא כי אפשר לחלל קדשי בדק הבית על ידי הביטוי 'זו תחת זו', וטוענת הגמרא כי אם ביטוי זה היה שוה לביטוי 'זו תמורת זו' הרי שלא היה חל הפדיון, כפי שנאמר בתורת כהנים שאי אפשר להחיל תמורה על קדשי בדק הבית.

המשך הסוגיה שוה בשתי הלשונות.

נוסח הגר"א

לרבינו הגר"א לא היה את הלשון השניה בשלימותה אלא את ציטוטה החלקי ברש"י, ולפיכך שחזר: "ואי ס"ד לישנא דאתפוסי הוא מי תפסי פדיונן". גרסה זו זהה ללשון הראשונה ואין ביניהן אלא שינוי ניסוח בלבד.

דיון בלשונות

הלשון הראשונה ברורה והלשון השניה עמומה. שכן קשה, מדוע הוזקקה הגמרא להביא ברייתא מתורת כהנים ולא להוכיח מגוף הברייתא שעסוקים בה.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה בין הלשונות.